

Za Petrem Horákem

Miloš Havelka

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha

milos.havelka@fhs.cuni.cz

Petr Horák pro mne vždy představoval jednoho z reprezentantů „havlovské“ generace osobností narozených v letech 1935–1942, kteří do veřejného života vstupovali zpomaleně až v šedesátých letech a kteří se výrazněji prosadili se zpožděním až po „sametové revoluci“. Já sám jsem se ale s Petrem seznámil už na počátku 70. let po svém přechodu z Brna do Prahy na Ústav pro filosofii a sociologii Akademie věd. Slýchal jsem o něm ale už v době svého studia na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (později znovu Masarykovy univerzity) v Brně. Studoval u profesora Šebánka historii a archivnictví, o filosofii počátku neměl příliš velký zájem. Ten pravděpodobně probudil až jeho dlouhodobý studijní pobyt ve Štrasburku a vliv tamního historika filosofie a společenských věd Georgese Gusdorfa. Petr Horák začínal jako archivář a historik, jeho vědecká prvotina (uveřejněná v ČČH) byla medievistická a pojednávala o statutách brněnského knížete Konráda Oty.

Byl o osm let starší než já, bydlel tehdy v podnájmu na Vinohradech, ale pravidelně každý týden pendloval z Prahy do Brna, kde měl rodinu a mimo jiné také přátele, a to nejen na filozofické fakultě. Pravidelné cestování vlakem mu vydrželo po celou dobu jeho působení v Praze a potom i v Pardubicích. Miloval restaurační vozy a někteří pracovníci osádek pravidelných pátečních a nedělních spojení mezi Prahou a Brnem ho oslovovali jménem.

Na první společné práci v Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV jsme se sešli v roce 1971 v týmu pro tzv. kritiku Frankfurtské školy. Petr tehdy působil poněkud nezařazeně, možná dokonce osaměle, v každém případě zdrženlivě a distancovaně, ale vždy korektně. Byl však dost oblíbený, nepochybně také kvůli ochotě nabízet svoje široké vědomosti ze sféry obecných dějin, případně z francouzské, ale také britské a částečně i německé kultury, zvláště beletrie, každému, kdo se na něj obrátil s nějakým dotazem.

Už tehdy jsem měl přečtenou jeho disertaci o problému pozitivismu v německých duchovědách na konci 19. století, kterou mi půjčil Petrův brněnský přítel, pozdější profesor Josef Válka. Znal jsem tedy Petrovy hlavní odborné sklony, a snad právě proto mne překvapoval jeho asymetrický a zároveň spontánní zájem o poznatky z oblasti přírodních věd a s nimi spojené obecné

úvahy o přírodě a světě, případně o jejich kulturním působení. Zájmy jdoucí tímto směrem mu vydržely až do posledních let. Petrova filosoficko-teoretická východiska působila neokázale, k textům a k materiálům přistupoval způsobem, který on sám soukromě nazýval „pozitivismem“ – ve smyslu orientace na zjiřitelná fakta a prokazatelné souvislosti. Na mnohé proto působil tak trochu jako „neteoretický teoretik“, nebo dokonce „nefilosofický filosof“.

Sám sebe dlouho charakterizoval jako „pouhého“ historika. Po jisté době jsem tomu začal rozumět jako zvláštní strategii, jíž si Petr udržoval pověst odborníka a přitom se vnitřně distancoval od tehdejších halasných ideologico-politických projevů. Jeho způsob psaní a bohatství zpracovávaného materiálu vedly při všech ústavních hodnoceních jeho práce ke kritikám jeho malé politické angažovanosti a k požadavkům na větší kritičnost vůči „buržoaznímu myšlení“.

Naše přátelství se začalo rozvíjet ze skromných počátků kolegiality, vycházelo z podobných stanovisek a soukromých hodnocení, upevňovaných na nejrůznějších ústavních akcích, a zejména z podobné četby. Z nepravdivých setkání s dalšími Petrovými přáteli později vznikl jakýsi kavárenský kroužek, do kterého kromě Petra a mne patřil ještě klasický filolog a překladatel Platóna prof. Radislav Hošek, redaktor Vyšehradu dr. Břetislav Daněk, Petrův spolužák z brněnských studií, a po jistou dobu také kolega z ústavu Vlastimil Zátka. Petr naše setkávání jednou nazval kroužkem skeptiků, což ovšem platilo především s ohledem na dobu, v níž jsme tehdy žili, vcelku však jen částečně. Některá naše diskusní témata si i tehdy nárokovala hlediska obecnější platnosti. Scházeli jsme se pravidelně ve čtvrtek, spojovali přítomnost s minulostí a probírali vše, co se zdálo zajímavé nebo zapomenuté, nové nebo i staré, kuriózní nebo nečekané.

V souvislosti s překladatelskými aktivitami se prohlubovaly a rozšiřovaly Petrovy filosofické zájmy, usazené v tradici racionalistické evropské filosofie – počínaje Renéem Descartem, Thomasem Hobbesem a Johnem Lockem, později pak třeba Ernestem Cassirerem, Bertrandeem Russellem nebo Alexandrem Koyréem – a spojené se zájmem o dějiny idejí, jenž přesahoval v díle různých autorů až do současnosti. Hlásil se jednoznačně k osvícenství a jeho hodnotám rozumu, kritiky, pokroku a tolerance, jejichž původ a tvary pro něj dostávaly v jednotlivých domácích i zahraničních publikacích různou podobu. Jeho hlavní orientace nicméně zůstávala historicko- a kulturně filosofická. Zprostředkovával myšlení J.-P. Sartra, Raymonda Arona, Carla Friedricha von Weizsäckera a dalších. Známé jsou jeho zájmy strukturalistické, jejichž produktem byla řada větších i menších překladů (Claude Levi-Strausse, Michela Foucaulta) a zejména kniha *Struktura a dějiny* (1982), jimiž se domníval alespoň částečně kompenzovat dominující zájem o fenomenologii. Stranou

nezůstávalo ani filosofické myšlení domácí (B. Bolzano, E. Rádl, L. Klíma, J. L. Fischer), případně středoevropské (Charles Sealsfield).

Po celou dobu, co jsem ho znal, vyznával evropanství a modernitu, jejichž pojmy bránil proti krátkozrakému provincialismu nadšených vlastenců i proti postmoderním kritikám. Jeho přístupy byly neseny racionální a zároveň historicky poučenou skepsí, kterou chápal jako možnost cesty k jistějšímu vědění. Skepse mu nebyla důvodem ironie (nanejvýš sebeironie) nebo sarkasmu, vždy hledal a většinou nacházel kontrafaktický příklad dovolující ukázat historickou individualitu a zvláštní důvody diskutovaných jevů.

Ve skepsí neviděl jen „svobodnou stránku každé filosofie“, a tedy cosi jen osobního, jak tvrdil G. W. F. Hegel, ale spíše síť, propouštějící zpět do toku vývoje vše, co je jen akademické, nedoargumentované, módní nebo prestižní. Představovala pro něj cosi „zdravě konzervativního, onou nedůvěrou ke všem novotám, ať už vystupují v jakékoliv podobě“, jak to kdysi vyjádřil Michel de Montaigne. Zároveň ale viděl ve skepsí i něco falibilistického, nedůvěřivého ke všem učením o definitivních a neměnných pravdách, a přitom vytvářejícího vyvratitelné nové hypotézy, odstraňujícího omyly, chyby a především iluze. Skepse mu byla vnitřní nutností intelektuálního vztahu k rozmanitosti aspektů světa a půdou strážlivosti, a tak, možná paradoxně, očekáváním možnosti postupného prohlubování vědění.

Svoje stanoviska si Petr uchovával i po „sametové revoluci“. Na prosazování změn v prvních dnech jejího průběhu se na brněnské filosofické fakultě podílel a přispěl k její postupující vnitřní reformě. Začal se také zabývat výukou, již mu umožnila až změna doby. Záhy se stal docentem a pak i profesorem. Brzy se však vrátil především ke svým dlouhodobým zájmům a překladům francouzských myslitelů.

Široký intelektuální záběr se projevoval také v Petrových aktivitách, které bych nazval vědecko-organizačními. Napomáhal spoluutvářet nebo přímo vtiskávat podobu různým akademickým institucím, výzkumům a orientacím. Byl hostujícím profesorem na univerzitě Paula Valéryho (Montpellier III). V letech 1990–2011 byl šéfredaktorem klíčového periodika české filosofické obce *Filosofického časopisu*, po čtvrtstoletí byl členem redakční rady časopisu *Věda a život*, významnou roli hrál v organizaci mezinárodní akademické spolupráce. V roce 2003 mu francouzská vláda udělila hodnost komandéra francouzského Řádu akademických palem.

Petr byl aktivní téměř do konce života a jeho písemné kontakty s přáteli pokračovaly i v závěrečné době jeho těžké nemoci.

Prof. PhDr. Petr Horák, CSc., zemřel 20. února 2026.